

ФІНАНСОВА ІНТЕГРАЦІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ГЕНЕЗИС І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Світова економіка кінця ХХ – початку ХХІ століття ознаменувалася трансформацією просторової організації світу, виділенням регіонів з різними формами взаємодії, аж до впровадження наднаціональних елементів інтеграції не лише в економіці, але й фінансах. Відповідно до цього, між системами, що інтегруються, створюється напрямний рівноважний вектор, а точніше, рівноважна площина. З одного боку, вона надає процесу фінансової інтеграції цілісності, системності та впорядкованості, а з другого, в силу її регіональної та функціональної асиметричності, характеризується нерівномірністю розвитку її окремих регіональних угруповань. Саме тому кожна інтеграційна система унікальна і механічне запозичення її досвіду малоефективне. У свою чергу, це робить актуальним з’ясування передумов процесу фінансової інтеграції, послідовного проходження її через ряд етапів, кожному з яких притаманні характерні риси, різний ступінь інтенсивності інтеграції, її глибина і масштаби. Вважаємо науково доцільним проведення вищезазначеного аналізу на прикладі найуспішнішого інтеграційного об’єднання сьогодення – ЄС, котрий виступає унікальним наднаціональним угрупованням з високим рівнем економічного розвитку більшості країн-членів, що підвищує його привабливість як інтеграційного центру та виступає прикладом для наслідування переважно у фінансовій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі питання практичної реалізації процесу фінансової інтеграції в Європі знайшли відображення в численних працях Т. Богдана, О. Зелінської, О. Решоти та інших.

У дослідженнях зарубіжних вчених, таких як В. Иноземцев, Л. Кодрес (L. Kodres), П. Міоче (Mioche P.), Н. Мусіс (Moussis N.), А. Нарайн (A. Narain) та ін. розглядаються теоретичні та практичні аспекти європейської інтеграції. Однак у вітчизняній літературі приділяється недостатня увага детальному та ґрунтовному дослідженню передумов та механізмів фінансової інтеграції в Європі, а також перспектив її розвитку. Невирішеними на даний час залишаються також питання доцільності та можливості застосування досвіду європейської інтеграції іншими країнами. Все це обумовлює актуальність цієї проблеми для сучасної економічної науки.

З огляду на це, *метою дослідження* є аналіз передумов різнорівневої загальноекономічної інтеграції в ЄС, що сприяють одночасній інтеграції в економічній та фінансових сферах, а також визначення перспектив їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Формування регіонального фінансового простору в країнах Західної Європи почали інтенсивно запроваджуватись вже після Другої світової війни, бо рівень економічного розвитку європейських країн після двох світових воєн був досить низьким. Навіть швидке економічне зростання у 20-ті роки ХХ ст. не компенсували втрати від скорочення валового національного продукту (ВНП) європейських країн на 15-30% у роки Першої світової війни. Зокрема, зростання промислового виробництва в Австрії протягом 1913-1929 рр. не перевищувало 0,3% за рік; Великобританії – 0,9%; Німеччині – 1,2%; Франції – 1,9%. В 1929 році американська економіка вступила у фазу рецесії та спровокувала світову економічну кризу. Як наслідок, до 1933 року промислове виробництво у країнах світового господарства скоротилось до 40-50% [1]. Так, обсяг виробництва промислової продукції в 1933 році в Німеччині знаходився на рівні 1908 року, Франції – 1919 р., Італії – 1929 р. Короткий період нестійкого економічного зростання в Європі призупинився у 1939 році з початком Другої світової війни, яка погіршила стан економічного розвитку європейських країн. Відбулося різке скорочення рівня ВНП у 1945 році, що

відсунуло Італію на рівень 1909 р., Німеччину – 1908 р., Францію – 1891 р., Австрію – 1886 р. Проте, під впливом науково-технічної революції прискорився розвиток виробничих сил, що стимулювало процес економічної інтеграції. Остання стала настільки сильною, що в перше післявоєнне десятиліття економіка країни Європи не лише досягла передвоєнного рівня, проте й стала провідним гравцем на світовій арені. Так, з 1949 по 1951 рр. європейські країни випередили США за темпами економічного зростання. Щорічні темпи зростання ВВП у Західній Німеччині становили 6,3%, Італії – 5,6%, Франції - 5,0%, в той час, коли у США цей показник не перевищував 3,5%. Відновлення післявоєнної економіки відбувалося в умовах посилення конкуренції з боку американської промисловості та встановлення радянського контролю над країнами Центральної та Східної Європи обумовило потребу економічного і політичного згуртування [2, с. 4-5].

Для визначення ролі інтеграційної складової у становленні європейського фінансового простору слід дослідити фінансову інтеграцію з точки зору генези.

Перший етап (зона преференційної торгівлі) реалізації процесів інтеграції у країнах Західної Європи розпочався в 1950 р. і тривав до 1956 р. Він характеризується становленням розвитку інтеграційного процесу у фінансовій сфері, що відбувається відповідно до сформованих економічних передумов. Провідними інтеграторами на першому етапі виступали суб'єкти мікрорівня. Основний інтегруючий ефект серед суб'єктів мікрорівня в Європі належав БНК і полягав у тому, що ті сприяли найшвидшому дозріванню матеріальної основи регіональної економічної інтеграції [3, с. 40-41], яка сформувалася в період розвитку виробничих сил і була результатом зростаючого рівня міжнародного усупільнення виробництва. БНК активно впливали на ці процеси, прискорюючи тим самим у ряді регіонів переростання нижчих форм інтернаціоналізації господарського життя в інтеграцію. Важливо й те, що європейські міжнародні компанії не лише сприяли розвитку процесу інтеграції в європейському фінансовому просторі,

але й виступали потужними конкурентами американським ТНК. Країни-члени інтеграційного об'єднання забезпечували привілейовані умови вітчизняним ТНК і БНК. Зокрема, наприкінці 50-х років частка державних закупок у європейських компаніях становила приблизно 15% від сукупного обсягу виготовлених товарів і наданих послуг, то наприкінці 60-х р. вона збільшилася до 20%. Слід зазначити, що в Англії частка державних закупівель перевищила середній показник інтеграційного об'єднання. Замовлення на обладнання та інші засоби виробництва надавались лише вітчизняним компаніям. В європейському економічному співтоваристві (ЄЕС) наприкінці 1971 р. більше 99% урядових контрактів на закупівлю розміщувалися в середині інтеграційного об'єднання [4]. Такий державний ринок захищав великі компанії від іноземної конкуренції краще, ніж будь-які заходи торговельної політики.

Країни-члени інтеграційного угруповання не перешкоджали злиттю та поглинанню між великими європейськими компаніями для створення в різних галузях економіки гігантських конкурентних компаній. Так, з 1955-1970 рр. в Англії відбулося 14072 злиттів та поглинань, у ФРН – 912, у Франції – 21734, що призвели до зростання великих компаній, які ставали все більш конкурентоспроможними у світовому господарстві. Так, конкурентна боротьба між компаніями окремих країн вийшла з етапу окремих зіткнень (таких, як «годинникова війна» між США та Швейцарією в середині 50-х років, «куряча війна» між компаніями США та ЄЕС на початку 60-х років, «соева війна» між компаніями США та ЄЕС на початку 70-х років, «винна війна» між Італією та Францією в 1974 року і т.п.). Підтримка експортерів державами отримала настільки різноманітний і агресивний характер, що стала об'єктом взаємних обвинувачень країн одна одною у використанні несумлінних прийомів конкуренції.

Розвиток мікроекономічної інтеграції не тільки обумовив необхідність розвитку процесу інтеграції на макро- та регіонально-інтеграційному рівнях, але і забезпечив взаємозалежність двох процесів. По-перше, налагодження

повноцінних міжнародних розрахунків європейських БНК і ТНК з третіми суб'єктами господарювання здійснювалося в межах Європейського платіжного союзу (ЄПС), а внутрішні розрахунки та управління ресурсами ЄПС - Банком міжнародних розрахунків (БМР) в м.Базель. По-друге, створення пільгових умов функціонування компаній вугледобувної та сталеливарної промисловості, тобто отримання субсидій та позик, стало можливим після створення спільного бюджету Європейської співтовариства вугілля та сталі (ЄСВС) [5, с. 61].

Другий етап (зона вільної торгівлі) інтеграції тривав з 1957 по 1967 рр. Характерною ознакою мікрорівневої інтеграції є продовження політики захисту вітчизняних компаній від іноземних конкурентів з метою їх укрупнення та підвищення конкурентоспроможності. Відповідно до цього створювалися різні фонди фінансування суб'єктів підприємницької діяльності за рахунок спільного бюджету, налагоджувалися міжкраїнові та міжнародні розрахунки, вводилася єдина розрахункова одиниця та забезпечувалося регулювання грошової сфери в регіонально-інтеграційному рівні.

На початку 60-х років ХХ століття лідери країн ЄЕС змінюють пріоритети в основних інтеграторах процесу мікроінтеграції з БНК на ТНК. Вони виходять з того, що компанії західноєвропейських країн на рівноправних умовах можуть створити транснаціональні «європейські компанії» нового типу для досягнення стратегічних цілей, зокрема спільного інвестування у сфері економіки, задля розвитку технічного прогресу, фінансування довгострокових науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) і фундаментальних досліджень. В середині 60-х років частка держави у фінансуванні проведення дорогих НДДКР і фундаментальних досліджень склала у Франції близько 2/3, в Англії більше 1/2, у ФРН та Італії – 1/3 усіх затрат країн у цій сфері [3]. Одночасно держава взяла на себе промислове запровадження тих нових відкриттів та винаходів, які відрізнялися високою капіталоемністю і більшим ступенем ризику з точки

зору окупності витрат і прибутковості.

Прискорення реалізації процесу інтеграції на макрорівні відбулося в 1958 році після набуття чинності Римського договору про створення Європейської агенції з атомної енергії (Євроатом) та ЄЕС, що також передбачало формування спільних бюджетів утворених організацій. Відповідно до цього, розширилася сфера спільного фінансування мікросуб'єктів: узгодження напрямків фінансування європейської спільноти відбулося лише в 1967 році після об'єднання всіх трьох бюджетів співтовариств (ЄСВС, Євроатому та ЄЕС) у єдиний бюджет, що сприяло активізації інтеграції у таких сферах як сільське господарство (Європейський фонд орієнтації та гарантування і гарантування сільського господарства, ЄФОГ) та соціальне забезпечення (Європейський соціальний фонд, ЄСФ) [5]. Крім того, запровадження європейської розрахункової одиниці (єро), яка мала виконувати технічну функцію умовного масштабу при проведенні фінансово-кредитних операцій різних установ та фондів мікрорівня, а також визначення єдиних цін на сільськогосподарську продукцію. Так, створення консультативних органів – Валютного комітету та Європейського інвестиційного банку, функціями яких стало забезпечення ефективної грошової політики для суб'єктів регіонального фінансового простору та кредитування промислово відсталих районів Співтовариства відповідно.

Третій етап (митний союз) тривав з 1968 по 1986 рр. і характеризувався прискоренням розвитку процесу інтеграції на мікрорівні відповідно до визначених на перших двох етапах заходах, тобто максимальний захист великих компаній від іноземних конкурентів.

Монетарна інтеграція на регіонально-інтеграційному рівні ознаменувалася запровадженням меж коливання європейських валют («валютна змія»), а згодом уведенням європейської валютної одиниці «єкю», що виконувала функції засобу платежу між валютними органами Співтовариства та засобу накопичення офіційних ліквідних резервів. Монетарна сфера стала більш контрольованою з боку наднаціональних

органів, а саме: скасовуються обмеження свободи надання послуг у сфері діяльності банків й інших фінансових установ та запроваджується механізм надання країнам-членам Європейського фонду валютного співробітництва та Європейської валютної союзу (ЄВС) коротко- й середньострокових позик з метою вирівнювання їх платіжних балансів. В межах Співтовариства були скасовані обмеження на рух капіталу між юридичними та фізичними особами держав-членів; свободу здійснення безготівкових розрахунків; узгодження законодавчої бази ЄС у сфері застосування та діяльності кредитних відносин; запровадження чіткої регулятивної структури для обігу електронних грошей в межах єдиного ринку тощо [6, с. 83-85].

Зміни в бюджетній складовій процесу інтеграції на макро- та регіонально-інтеграційному рівні стосувалися перебудови структури та джерел наповнення бюджету Співтовариства, а саме його видаткової і дохідної частин. Так, видаткова частина спільного бюджету розширюється за рахунок нового бюджетного фонду – Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР), що спрямовував свою діяльність на фінансування спільної регіональної політики країн-членів. Крім того, задля залучення додаткових ресурсів для кредитування проектів в рамках проведення спільної економічної політики Співтовариства, створюється фонд Ортолі (залучення додаткових ресурсів для кредитування проектів в рамках проведення спільної економічної політики Співтовариства). Таким чином, дохідна ж частина бюджету інтеграційного об'єднання формується за рахунок власних коштів (визначеної суми податків та мит), які надходять до нього оминаючи національні бюджети країн-членів.

Наступний, четвертий (спільний ринок), етап триває з 1987 по 1992 рр. і визначається уведенням деяких обмежень інтеграційного процесу в монетарній сфері на мікрорівні. Зокрема, обмеження інвестиційної діяльності ТНК через заборону угод горизонтального і вертикального характеру між двома і більше компаніями [7]. За умови, коли частка ринку товарів і послуг, що являють собою предмет угоди, складає більше 5% ринку даних товарів і

послуг в ЄС, а сукупний річний дохід компаній, що укладають угоду, перевищує 200 млн. єкю. Основним елементом регулювання конкуренції стала заборона зловживання домінуючим положенням на Спільному ринку великих компаній, що контролюють більше 40-50% відповідної продукції ЄС. Інтеграція у бюджетній сфері обмежувалась лише реформуванням, що стосується, з одного боку, розширенням повноважень європейського Парламенту в даній сфері, а, з іншого боку, прийняття ряду законодавчих актів про усунення податкових перешкод для ТНК або БНК.

Останній етап (економічний союз) розпочався в 1993 році і триває й досі. Він характеризується остаточною зміною провідних інтеграторів на мікрорівні з БНК на ТНК. Так, кількість європейських БНК, які входять до TOP 500 за даними журналу Fortune на 2011 рік скоротилась до трьох (англо-голландських компаній «Unilever» та «Royal Dutch Shell», а також бельгійсько-голландської компанії «Ageas»). Проте, відбулося одночасне зростання кількості ТНК. За даними журналу «Fortune», 148 транснаціональні компанії серед TOP 500 у 2011 році належать країнам-членам ЄС [8]. Фактично, на Францію, Німеччину, Велику Британію, Нідерланди та Іспанію приходить 80% всіх європейських ТНК. Крім того, компанії переорієнтовують свою діяльність на сегменти, де вони лідирують та продають неосновні активи, наприклад, англійська компанія «Hanson», нідерландська «Philips Electronics», італійська «Montedison» і т.д. Слід зазначити, що нарощення фінансової потужності мікросуб'єктами зумовлюється необхідністю корегування умов становлення та розвитку регіонального фінансового простору наднаціональними органами. Крім того, здійснюється введення єдиної регіональної валюти «євро» для зменшення трансграничних витрат на валютно-обмінні операції суб'єктів мікрорівня та прискорення процесу конвергенції фінансового простору на макро- та регіонально-інтеграційному рівнях.

Навіть існування спільного бюджету інтеграційного об'єднання, який в основному спрямовується на фінансування заходів аграрної та бюджетної

політики, поки що не дозволяє говорити про наявність повноцінної бюджетної інтеграції (тим більше, що величина бюджету ЄС обмежена законодавчо і не перевищує 1,27% сукупного ВВП країн-членів).

Незважаючи на вищезазначене, можна зробити висновок, що малий досвід взаємовигідного співробітництва у сфері економічної й фінансової інтеграції можуть спричинити додаткові кризові ситуації, що стануть на заваді ефективному розвитку ЄС. Яскравим прикладом такої кризової ситуації стала глобальна фінансова рецесія [9, с. 4-5]. Попри те, що ситуацію вдалося тоді стабілізувати, очевидними стали слабкі сторони ЄС, у тому числі проблема внутрішньої взаємозалежності країн-учасниць і необхідність пошуку можливих способів запобігання кризовим ситуаціям [10, с.14]. Останні, в свою чергу, стали своєрідним поштовхом до прискорення процесу економічної та фінансової інтеграції в ЄС. Так, останній в 2012 році саміт завершився прийняттям поглибленої стратегії загальноєкономічної інтеграції. Узгодити законодавчу базу для механізму гарантування депозитів і для механізму фінансового оздоровлення банків повинні лідери ЄС у березні 2013 р. Обидва механізми повинні вже запрацювати у червні 2013 р. До того ж, Єврокомісія (ЄК) протягом трьох місяців повинна представити проект по створенню механізму, який призначений для оздоровлення проблемних банків в євроні, а також проект в ЄС системи банківського нагляду. фінансові гарантії та засоби буде отримувати механізм від держави. За рахунок податків на банки ЄС зможе відшкодувати ці кошти. Поки не домовилися лідери ЄС про розмір фонду майбутнього механізму. Складання в євроні класифікації банківських боргів планується скласти до квітня 2013 року. Якщо вдасться скласти класифікацію у встановлені терміни, то Європейський механізм стабільності зміг би безпосередньо самі проблемні банки спочатку рекапіталізувати. Більш детальну «дорожню карту» повинні підготувати Європарламент і Європада до червневого саміту ЄК [11].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Системно-структурний аналіз механізму функціонування європейського фінансового простору на

мікро-, макро- та регіонально-інтеграційному рівнях дозволив дійти наступних висновків. По-перше, об'єктивною основою розвитку інтеграційного процесу стало нарощення економічного та політичного потенціалу в країнах Західної Європи, що було зумовлено розвитком науково-технічної революції. Під її впливом значно прискорився розвиток виробничих сил. По-друге, становлення та розвиток інтеграційного процесу в країнах Західної Європи у фінансовій сфері здійснювався в першу чергу БНК, а згодом ТНК, тобто інтеграторами мікрорівня. Вони формують передумови реалізації інтеграційної закономірності на макро- та регіонально-інтеграційному рівнях, що зумовлює створення системи міждержавних розрахунків (монетарна інтеграція), спільного бюджету та фондів ЄС (бюджетна інтеграція). Проте, реалізація економічної інтеграції навпаки здійснюється «згори-донизу», тобто від макро- до мікрорівня. По-третє, інституційна організація різноспрямованих процесів інтеграції реалізується на регіонально-інтеграційному рівнях, що зумовлює паралельність їх протікання у двох сферах (економічній та фінансовій) та трьох рівнях (мікро, макро та регіонально-інтеграційному). Подальші дослідження процесу інтеграції в сфері економіки та фінансів доцільно зосередити на вивченні практичних методів формування уніфікованого загальноекономічного простору, що слугуватиме прикладом для наслідування в ході інтеграції або економічних реформ.

Література

1. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.worldbank.org.
2. Иноземцев В. Восставшая из пепла: Европейская экономика в XX веке / В. Иноземцев // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 1. – С. 3–13.
3. Офіційний сайт Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.epp.eurostat.ec.europa.eu.
4. Mioche P. Fifty years of European coal and steel 1958–2002 / P. Mioche. –

Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2004 – 128 p.

5. Решота О. Становлення внутрішнього ринку Європейського Союзу: передумови та особливості [Електронний ресурс] / О. Решота // Демократичне врядування. – 2012. – № 9. – Режим доступу до журн.: <http://www.lvivacademy.com/visnik9/fail/Reshota.pdf> (14.03.2013). – Назва з екрану.

6. Moussis N. Access to European Union: law, economics, policies / N. Moussis. – [19th updated edition]. – Belgium : European Study Service, 2011. – 555 p.

7. Зелінська О.М. Державне регулювання розвитку конкурентного середовища на основі вивчення зарубіжного досвіду [Електронний ресурс] / О.М.Зелінська // Збірник наукових праць ЛНТУ. – 2011. - № 8 (32). – Режим доступу до журн.: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_etei/2011_8/11.pdf. (Серія «Економічна теорія та економічна історія»).

8. Global 500 TNC in 2011 [Electronic resource] // Fortune. – 2012. - Vol. 165, No. 7. – Way of access : <http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2011/index.html>.

9. Богдан Т. П. Боргова політика держави в умовах глобальної нестабільності / Т. П. Богдан // Економіка України. – 2013. – № 2. – С. 4-17.

10. Kodres L. Fixing the system / L. Kodres, A. Narain // Finance & Development. – 2012. - Vol. 49, No1. 2. – P. 14-16.

11. ЕС принял стратегию экономической и финансовой интеграции [Электронный ресурс] // Информационный портал «Банки.ру»: [сайт]. – Режим доступа: <http://www.banki.ru/news/lenta/?id=4363377> (14.03.2013). — Загл. с экрана.